

Kőrösi Valósága

Mintha egy különös tükörrendszerbe tekintenénk. „Egyszer csak kezdtek mondani, hogy ha Valóság, akkor az Kőrösi...” — ez a címe a kötet utolsó, *Vekerdí László* által 1995 november és 1996 január közt írt nagy tanulmányának, amelyben a tudománytörténész bámulatra méltó alaposágával a folyóirat több mint három évtizedes közéleti jelenlétéről készít mérleget. A címben foglalt formula, teszi hozzá, olvasható fordítva is: „hogy ha Kőrösi, akkor az a Valóság” — visszautalva a kötet első írására, Huszár Tibornak Kőrösisel 1992 őszén készített nagy interjújára, amely „Harminchárom év a Valóság rabságában” címmel először a Valóság 1993/10., 1994/1., 2., 3. számaiban látott napvilágot. Nem mellékesek ezek a dátumok. A két terjedelmes írás közt olvashatók a folyóirat egykori munkatársainak — *Bart Istvánnak, Gyurkó Lászlónak, Sükösd Mihálynak, Simai Mihálynak, Vitézy Ivánnak* —, a barátoknak, a folyóirat néhány szerzőjének, *Orbán Ottónak, Vámos Tibornak, Hajdú Tibornak, Pataki Ferencnek, Kőszeg Ferencnek* a visszaemlékezései az 1997. október 27-én elhunyt főszerkesztőről. Köztük talán a legmegrendítőbb Simai Mihályé, amelyben leírja utolsó találkozásukat a haldokló *Lázár István* betegágya előtt (aki az állandó munkatársak közül már nem tudott emlékezni). A visszaemlékezések közt változó korú fényképei, a kötet hátsó borítóján *Hornyánszky Gyula* grafikája a megidézettéről. Egyszerre láthatjuk tehát e páratlan folyóirat szinte már történeti értékelését, a főszerkesztő tárgyilagos, adomákkal is fűszerezett emlékeit a folyóirat születéséről, történetéről, megelevenedő alakját barátok, munkatársak szemszögéből, s önmagunkat is, az olvasót, életre kelő emlékeinket a korról, amelyben élünk adatott.

Mi volt a Valóság titka — kérdezi Kőszeg Ferenc —, mitől számíthatott a hatvanas-hetvenes években az ország legjobb folyóiratának? S válaszol: „A magyar humán értelmiség kultúrája hagyományosan irodalmi, művészeti volt, a szociológiát, a közgazdaságtant inkább szaktudománynak tekintették. A rendszer csak ráerősített erre azzal, hogy a társadalomtudományokat beolvasztotta a marxizmusba. A populáris társadalomtudomány kiszabadítását a marxista ismeretterjesztésből a Valóság kezdte meg, elment a tűréshatárig, sőt Konrád és Szélényi, Bauer Tamás, Laki Mihály néhány írásának közlésével azon túl is.” Ez így igaz, de olvasóként hozzátennék ehhez néhány tükörszilánkot. Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelyik elsőéves egyetemi hallgatóként 1946-tól még hallgathatta Kornis Gyulát a napjainkban oly sokat hivatkozott Husserlről, Szalai Sándort a szociológia történetéről, a lélektant Harkai Schiller Páltól, alaklélektant Kardos Lajostól, irodalmat Keresztury Dezsőtől, nyelvészetet Pais Dezsőtől. Hamarosan megjelent Lukács György is, aki sokunkat büvökrébe vont, a közgazdasági egyetemre átjárva hallgathattuk Nagy Tamást a

közgazdaságtan történetéről, az egykori Darling-presszóban Mátyás Ivánt tiszteltük, az Új Holdat olvastuk. Aztán mindez, mintha nem is lett volna, eltűnt, s következtek a sivatagi esztendő, közben az egyetemi hallgatók kitisztogatása is megtörtént. Mindezt csak azért említem, hogy érzékeltessem, hosszú, borzalmakkal teli évek után milyen relevanciót jelentett, amikor az induló Valóság egyik száma véletlenül kezembe került: mintha egy elvesztett világ kezdett volna újból megelevenedni. Kőrösiből, miközben elbeszéli a körülményeket, amelyek közt a TIT, személy szerint Mód Aladár segítségével és Lukács József társaságában a folyóiratot szervezni kezdték, Huszár Tibornak sikerül kicsikarnia néhány mondatot az elképzeléseikről is: „Talán nagyképűség erről beszélni, de valamilyen koncepció mégiscsak volt. El kellett határolnunk magunkat egyrészt a Társadalmi Szemlétről, másrészt a szaklapoktól. Lukács Józsefnek nagyon jó érzeke volt, hogy ilyen distinkciókat tegyen.” S az interjú egy másik helyén: „...érdekes módon a másik alapelvet szintén mindenki kénytelen volt aláírni, vagyis hogy interdiszciplináris megközelítést adjuk a kérdéseknek, és nem különválasztva a társadalom- és természettudományt.” És összefoglalásul: „Emlegettük a három elvet... a különbözőséget, az interdiszciplinaritást, harmadiként a kitekintést a világra. Ezt akartuk elérni a tudományok oldaláról.”

Ezekkel az elvekkel különbözött a Valóság a szakfolyóiratoktól, ezek mentén „szerkesztette meg” Kőrösi a folyóirat szerkesztőségét, válogatta meg belső és külső munkatársait, alakította ki a szerkesztőség munkamódszerét — mindenki minden számba vehető cikket elolvasott, értékelt, pontozott!/ — s így nyerte el a folyóirat közéleti jelentőségét, vált értékke és mértékke, ahol publikálni rangot jelentett a szerzőknek is. S ahogy a folyóirat tekintélye, hogy Kőrösi ironikusan kávéházi fordulatát idézzem, „a köved” nőtt, a kor sok fontos és súlyos tanulmánya e folyóiratban jelent meg, oszlatva ideológiai ködöket, beleértve viharait a Vekerdi által iróniával emlegetett elidegenedés-vitát is, amelynél az antropológia-vitát utólag sikeresebbnek tekintette Kőrösi is. S itt következhetne egy hosszú névsor, akiket a szociológia, a lélektan, a nyelvészet, a néprajz, a történettudomány, a közgazdaságtan, a jog, a politika s a természettudományok köréből a két írás különféle összefüggésekben megemlíti, s a szerzőket egy-egy találó vonással jellemez is. Mindez természetesen nem érinti a szakfolyóiratok funkcióját, jelentőségét, bár érdekes tanulmány tárgya lehetne a Valóság és a szakfolyóiratok közötti átjárások a kor nyilvánosságára jellemző, sokszor tilalomfákkal övezett szerkezete is. Elég itt csak a főszerkesztő által oly sokszor emlegetett és nagyra becsült Liska Tibor írásai körüli bonyodalmakra utalni, aki már a kezdetekkor — úgylehet utópikusan, de messze hatón — próbált a torz tulajdonviszonyokból kiutat keresni. Talán Vekerdi tudná elemezni ezt is.

Külön áttekintés tárgya lehetne a Valóság és az irodalmi és a művészeti folyóiratok viszonya is. Mert a humán értelmiség kultúrája valóban irodalom-központú volt, amin talán csak a magyar film felívelő nagy korszaka ütött rést. Hozzá tartozott a folyamathoz, emlékezik Kőrösi, hogy a sivár sajtóviszonyok sok filmesztétát, zeneesztétákat, művészettörténészeket s különösen történészeket automatikusan a Va-

valóság

KÖRÖSI JÓZSEF EMLEKKÖNYV

Kőrösi József:
Hamméltárom év a Valóság rabságában
Huszár Tibor interjúja

Orbán Otto:
Barátság a Kádár-korszakban

Vámos Tibor:
A Valóság, avagy mit kezdjünk
a valósággal?

Hajdu Tibor:
Három Kőrösit ismerem

Pataki Ferenc:
Emlékezés egy „magnes-emberre”

Kozsieg Ferenc:
Valaki

Bart István:
Horihorgas, gemlabu ferfi...

Gyurko László:
Csereparabok K. J.-ről

Sukosd Mihály:
Főnököm és barátom

Simai Mihály:
Az utolsó találkozás

Vitányi Ivan:
Miert hiányzik?

Vekerdi László:
„Egyszer csak kezdtek mondani, hogy
na Valóság, akkor az Kőrösi...”

'58

'91

lóságához sodortak. A Vekerdi-tanulmány egy valóságos zeneesztétikai rovatot is említ, olyan nevekkal, mint Molnár Antal, Pernye András, Zoltai Dénes, Ujfalussy József, Vitányi, s a Bartók zenéjét a matematikával is összekötő Lendvai Ernő. A képzőművészeti tanulmányírók sorában említődik meg Németh Lajos és Perneckzy neve is. Talán az sem véletlen, hogy a Valóság körül az első nagy vihar Major Máté, az ötvenes években kiátkozott építész írása miatt tört ki. Az irodalom terepe azonban más folyóiratok által már foglalt volt. S bár — válaszolja Huszárnak Körösi — „már a hatvanas évek elején közöltünk itt-ott irodalomtudományi cikkeket, esztétikai cikkeket — gondolj csak Füst Milánra, Kassák Lajosra, Miklós Pálra —, de a három pápa (Király, Pándi, Szabolcsi) szinte falanxban állt előttünk. A bekerített akolba kívülről kellett jönnünk.” Persze később mindhárom „pápától” közölt a Valóság is tanulmányokat. Noha hallatlanul színes és gazdag az a kép, amit az interjú „Baráti körök, kávéházak” címszó alatt a Hungária, a Belvárosi, a Luxor, a Metropol kávéháztól, a zártabb „Ambrus-zsúrokgig” vázól, ahol — Vekerdi szavával — a hosszú Kádár-korszak alatt ehhez hasonló kisebb-nagyobb baráti vagy felebaráti körökben formálódtak és csiszolódtak eszmék és magatartások e másodlagos nyilvánosság fórumain, s megszámálhatatlan a sok név, akikkel Körösi valamilyen módon kapcsolatba került, az irodalom mezejére elsősorban a tudomány és irodalom határvidékén olyan szociográfikkal sikerült betörni, amilyen Vég Antal országos botrányt keltő riportja volt Penészlekről, s Zám Tibor hortobágyi szociográfiája, amelyet Vekerdi tanulmánya bonyolultabb elemzése miatt már a szociológia körébe is sorol. E két írás megnyitja a Magyar Világ rovatot, s kiindulópontjává válik az egykori barát, Meggyesi János által korábban tervezett Magyarország felfedezése könyvsorozatnak is, amelynek írói visszatérően szerepelnek a folyóiratban is (Erdei Ferenc, Márkus István, Kunszabó Ferenc, Fekete Gyula, Varga Domokos, Lázár István, Zám Tibor, Vég Antal, Berkovics György, Albert Gábor, Pünkösti Árpád). A sorozat kiemelkedő kötete Lázár István monográfiája, a Kiált Patak vára, hogy Sárospataknak a folyóirat szerkesztőinek életében kitüntetett szerepét is jelezzük. S a szociográfikat követték a tetszhalálából életre kelt *szociológia tanulmányai*, mint a Konrád és Szelényi az erőltetett iparosítás következtében eltorzult városfejlődést elemző tanulmánya nyomán kibontakozó urbanisztikai vita, amelynek mintegy visszafele pergő szomorú emberi történeteit napjainkban Tar Sándor elbeszéléseiben olvashatjuk, tanulmányok Andorka Rudolftól, Kulcsár Kálmántól, Pataki Ferenctől.

Zám Tibor tanulmánya volt az első, emlékezik Körösi, amelynek leadását fontoltgattuk. S fontolgatásokra volt elég ok sokszor.

Akkoriban sokan kérdezték, *hogyan tudott a Valóság a láthatatlan „falak”-on túllépni*. A választ Hajdú Tibor történész fogalmazza meg, aki így írt: „Kétségtelenül volt bizonyos privilégiuma a Valóságnak, csak hogy ezt nem kapta, hanem kiharcolta, megszoktatta, megvédte — ma ezt sokan nem értik. Nem kell kérdezni, szabad-e, vállalni kellett a felelősséget, majd bolondok lesznek ők vállalni.” Körösi így emlékezik: „Az első Liska-ügyünk a hatvanas évek elején zajlott le. Akkor, 1963-ban vontam le véglegesen a tanulságot, hogy nem kell a „felsőbbéségtől” tanácsokat kérni, mert annak 99%-ban tiltás lesz a vége”. Persze jöttek a dorgálások kéretlenül is. Kezdjük a főszerkesztői értekezletekkel. — Hát ezek szép kioktatások voltak — válaszolja Körösi, s Ilia Mihály levelére emlékszik. Ilia Mihály írta egyik levelében, hogy mindig bámulta Körösit, mikor az ég zengett a Valóság nevétől, és ő vagy magában mosolygott, vagy a plafont nézte. Voltak azután a TIT, az állami s a pártszervezeteken át érkező, nevésségesen kisszerű intelmek, raportra rendelések s telefonok is. Körösi távol tartotta magát a „felsőbbéségektől”, elbeszélései mindig plasztikus képet rajzolnak a párton belüli liberálisabb „kultúrosok” és a balos agit-propokozók közötti harcokról, s néhány vonással jellemző képet fest a kor eltérő szerepet

játszó vezetőiről, Aczélról, Pozsgayról, Grószról s Nyers Rezsőről, aki a hatalomból kikerülve a folyóiratnál szerkesztőbizottság-elnöki szerepet is betöltött később.

Persze nem minden megrovás indult „felsőbb körökből”, a kemény támadásokat sokszor a megyei pártapparátusok lázadásai gerjesztették a kor politikai működési mechanizmusainak megfelelően. Álljon itt jellemzésül a már érintett történet a Zám-esetről, amit Vekérdi taulmánya is idéz. „Zám Tibor hortobágyi jegyzetei voltak az elsők, amikor alaposabban fontolgattunk... És emlékszem, hogy Hegedűssel ezt elolvastattuk (akkoriban Hegedűs András szociológusként a Valóság szerkesztőbizottságának elnöke volt), felhívtam rá a figyelmét, és Hegedűs mesterremekeként — mai szemmel már egy kicsit szégyelli az ember az ilyen mesterremekeket — egy jegyzet került Zám írása után, hogy az író szemüvege más, mint a tudósé, a politikusé, ám lássátok, emberek. De hiába volt ez a jegyzet. Verés azért nem lett belőle a Hortobágyi gazdaságban, amikor oda a szerkesztőséget tetemre hívták egy „vitaestre”, mert Hegedűsre mint az állami gazdaságok volt miniszterére emlékeztek, de Lázár István autógumiját felszúrták, s egyáltalán nagyon fagyos volt a hangulat. Pedig még Csoóri Sándor is eljött segítségünkre.” Kevesen voltak az olyan megyei vezetők — jegyzi meg Huszár —, mint a Gajdócsi—Romány kettős volt. Orosz Ferenc volt a meghatározó típus — teszi hozzá Kőrösi. Orosz Ferenc a penészeleki tetemre hívó volt, akivel szemben Darvas József lépett fel a Valóság védelmezőjeként. Mint ahogy írásaikkal időnként bizonyos védernyőt jelentettek a folyóirat számára olyan tekintélyek is, mint Erdei Ferenc, aki Donáth Ferenc könyvéről is írt ismertetést, vagy Bognár József, noha a „magyar modell” emlegetése miatt szovjet rosszallás következtében közvetítettek figyelmeztetést a laphoz.

A Valóság indulása idején, mint Vekérdi írja, „...ha nem is mindenfelé vidámság és jó hangulat, de valami megkönnyebbülésféle általában érezhető volt akkoriban az országban”. A politizáló értelmiség köreiben reményeket ébresztettek — beépített fékekkel — a tervezett reformok is később, bár érzékelhetővé váltak a közgazdász s a humán értelmiség között, illetve a világszerte más életérzésekkel színre lépő új nemzedékkel támadt feszültségek is. A kétségeket és a későbbi csalódásokat a cseh-szlovákiai bevonulás váltotta ki. A Kőrösi-interjú elbeszéli annak a pesthidegkúti, 5–6 órás augusztusi vitának a történetét is, amelyen a szerkesztőség tagjain kívül részt vettek mások, filmrendezők, írók is. A tanácskozás akörül zajlott, hogy vége van-e a reformnak, vagy Kádár személye még bizonyos garanciát jelent, továbbá, hogy belekezdjenek-e egy aláírásgyűjtő kampányba a jelenlévők. Az aláírásgyűjtés elmaradt, mert az interjú szerint végül a két kezdeményező, Csoóri és Gyurkó se nagyon erőltette a dolgot, ugyanis a kor két tekintélye, Illyés Gyula és Lukács György se helyeselte az akciót. Mindenesetre Csoóri visszaemlékezései szerint Gyurkó ellenszegülése miatt szakadt meg a barátságuk, noha 1966-ban megjelent írásával még a Valóság szerzője is volt, s a Nomád napló megjelenése alkalmával 1979-ben a Valóság egy esszéfűzérrel méltatta Csoórit, amelyek szerzői voltak: Huszár Tibor, Sükösd Mihály, Orbán Ottó és Gyurkó László.

„A Jelenkor — írja tanulmányában Vekérdi — 1963-mal, a Valóság 1964-gyel lépett „havi korba”. Sokkal fontosabb azonban ennél a „növekedésbeli” hasonlóságnál az a szemléletbeli, hogy egyik folyóirat se volt hajlandó behajtani a magyar szellemi életet megosztó »urbánus« és »népi« (de koroktól és divatoktól függően gyakran másra átkeresztelt) egyirányúsított zsákutcákba.” A Valóság Bibó István szellemében Egy előítélet nyomában címmel Száraz György tollából közölt e kérdésről egy — alapos fontolgatás után nyomdába adott — esszét, s előre futva az időben, ugyancsak Száraz György volt, aki Ion Lancrajan „különös” könyvére a nyolcvanas években válaszolt. A folyóirat szerkesztői, szerzői gárdája, tematikája lényegében 1968 után sem változott, sőt új tematikai szakirányokkal színesedett is, s mint Kőrösi megjegyzi, a lapot megbélyegző revizionista jelző idővel felváltotta a *reformista jelző*. E nehezülő helyzetben is sűrűsödtek a szociográfiák, köztük Hajnal István tanítványaként a

szociográfiát történelmi összefüggésekbe állító Márkus István elemzése, Kemény István tanulmánya a cigánykérdésről, egymás után jelentek meg a fontos szociológiai tanulmányok a társadalom szerkezetéről Hegedüs Andrástól, Ferge Zsuzsától, akinek Körösi három érdemet is tulajdonít: „Ő erősítette az ún. szociális érzékenységet, ő ismertette meg igazán a szélesebb közvélemény előtt Pierre Bourdieut, s számos fiatal tehetséget vonzott, irányított a laphoz.” E kort jellemzi Sükösd hevesen támadott esszéje az új értelmiségről, közgazdasági írások, s Szépe György és Zsilka János Vekerdíj által sokoldalúan méltatott nyelvészeti tanulmányai, olyan kiváló természettudósok, mint Grastyán Endre, Marx György írásai, a matematikus Tóth Imre felülmúlhatatlan szellemmel megírt tanulmánya a matematika és a filozófia kapcsolatáról, a Szent-Györgyi Alberttel készült tv-interjú, irodalmi, művészeti tárgyú esszék Németh G. Bélától, Mészöly Miklóstól, Orbán Ottótól, hogy önkényesen ki-

emelve csak az ő nevüket említsük. És sorakoznak a történészek: Berend T. Iván és Ránki György gazdaságtörténeti, történelmi tanulmányai, a szellemtörténész Lackó Miklós, jelentős tanulmányaival Kosáry Domokos, az olvasó számára a Valóság-ban tűnik fel Romsics Ignác is, s a nemzet-vitában korszakos jelentőségű írásaival Szűcs Jenő. S ha mindehhez még hozzászámítjuk a folyamatos könyvismertetéseket Buda Bélától, Andorka Rudolftól, a külföldi folyóiratok szerléit, az olvasó úgy érezhette, hogy tájékozódhat a világban végbemenő szellemi áramlatokról, strukturalizmusról, szemiotikáról, az Annales történész-iskola vitájáról, Habermas-ról, Foucault-ról, a szociológia, a pszichológia, a történettudományok s a természettudományok fejleményeiről. De a párthatározattal elrendelt szilenciumok nyomán láthatóvá váltak a szakadások: Konrád és Szelényi kénytelen volt külföldre távozni, Fehér Ferenc és Heller is, az 1951-ben még a valóságban is publikáló Márkus György szintén, megszakadt a folyóirat kapcsolata az 1966-ban még Husserl-ről érkező Vajda Mihállyal, a Lukács-iskola fiatalabb és még fiatalabb nemzedékével is. A filozófusok sorában a Valóság vonzásában maradt a zeneesztéta Zoltai Dénes és Almási Miklós, illetve a Wittgenstein-szakértő Nyíri Kristóf, később, 1987-ben tűnik fel a hermeneutikával foglalkozó Fehér M. István is.

Az emlékezet, tudjuk, mindig szelektív, ezért is páratlan, ahogy Körösi a szakításokra, nemegyszer kicsinyes vádaskodásokra hol magyarázkodások nélküli önkritikával, hol jogos méltósággal, hol iróniával emlékszik. Csak vigyázzanak a határookra... — hangzik a figyelmeztetés már a Konrád—Szelényi-tanulmány idején.—Édes Istenem — sóhajt fel — megint ezek a kifejezések, a határok.— Vagy: „Akkor szellemesnek tartottam, most inkább otrombának tartom a leveletem” — mondja egy leveléről, amelyben a szerzőtől korrekciót kért. S ami ugyancsak ritka: kerüli a mártírszerpepet, mindig önmagának tulajdonítja a felelősséget, ha valamit utólag tévedésnek ítél.

A hetvenes években a régi s új szerzőkkel még változatlanul működtek a szerkesztőség fogaskerekei. A Valóság volt az a folyóirat, amely 1973-ban Donáth Ferenc közvetítésével Bibó Istvántól „Tanya és urbanizáció. A tanyakérdés vitájának újjáéledése és Erdei Ferenc tanyakoncepciója” címmel írást közölt. Idézem a Fény

presszóban Bibóval való találkozásja történetét, mert a korra s Kőrösi elbeszélő módjára oly igen jellemző: „Úgy éreztem magam, mint az érettségi vizsgán, pedig már nem voltam éppen fiatal. Itt, ebben a részben gazda helyett nem lehetne parasztot írni? Tudod — mondta —, lehetne, csak az a probléma, hogy én éppen gazdát akartam írni. Hát úgy elszégyelltem magam, mégis kértem, hogy legalább egyszer hadd javítsuk ki parasztra. Rám nézett, kicsit, nem nagyon mimikázott, de nem valami szép kifejezést láttam az arcán, és rábólintott. Ezt a cikket nagyon nagy jelentőségűnek tartom. Jóval később közöltük a másik cikket, Németh László és Szekfű Gyula vitájáról.” (1979/8.) S Huszár Tibor is készített Bibóval egy interjút (1980/8.) E sokszínűség ellenére a folyóiratot már „bekocsonyásodás” jelzővel is illeti Kőrösi. Kudarcként élte meg, hogy a szerkesztőség fiatalítása nem sikerült, a bevontaknak nem sikerült a lapnál tartósan gyökeret ereszteniük.

A *nyolcvanas évek* válságával azután új korszak kezdődik. „1982-ig többé-kevésbé magabiztos voltam — mondja —, attól kezdve nagyon sok lelkiismeret-furdalással csináltam, de talán inkább nyolcvantól.” Ahogy a válság mélyült, a politika megmerevedésével a reformok reménye is végleg eltűnt. Pedig a folyóirat — az olvasó számára legalábbis — hűen nyomon követte a kibontakozó válságfolyamatot. A régi szerzők mellett színre lép a derékhadhoz számító radikálisabb közgazdász reformnemzedék, hogy csak a különféle pályákat befutó neveket említsük: Antal László, Csillag István, Lengyel László, Szalai Erzsébet, Voszka Éva, Petschnig Mária Zita, továbbá Bod Péter Ákos, Bogár László, Botos Katalin. De a legnagyobbat, jegyzi meg, Berend T. Iván dolgozata csattant, amikor 1988 januárjában a hetvenes évek gazdaságpolitikai vitáira visszatekintett. És e sor elején természetesen Kornai János, aki A hiány című könyvében, a Valóságban publikált tanulmányaiban is a rendszer működésképtelenségét a legmélyebben elemzi. Kőrösi jellemzéséről álljon itt is egy kép:

„Szalai Erzsébetet — beszéli el — nemigen kell magyarázni, teljesen egyértelmű a szereplése, a hatása is. Emlékezetes számomra első jelentkezése. Mindenkinek tetszett a cikke, de azért én — egy kicsit faggatózva — megkérdeztem tőle, hogy miért tartja ezt a témát olyan fontosnak. — Még kér a nép — válaszolta. Petőfivel még könnyebben levett a lábamról.” A közgazdászok mellett sorakoznak a jogászok — Sárközi Tamás, Sólyom László, Sajó András, Varga Csaba —, s a szociológusok és esszéírók mára a derékhadhoz számító új nemzedéke, Kolosi Tamás, Szilágyi Ákos, Csepeli György, az oly korán elhunyt Papp Zsolt és mások, s a „végjátékban” interjúkkal Tamás Gáspár Miklós és Kis János is. A nyolcvanas évekből az olvasó számára emlékezetes élmény a nagy író, Mészöly Miklós és a nagy történész, Kosáry Domokos vitája is a nemzettudatról. Nagy visszhangot keltett Hankiss Elemér, aki irodalomelméleti tanulmányok után publicisztikai írásaival, majd mélyebb elemzéssel jelentkezik, mintegy prognosztizálva sok mindent, ami bekövetkezett később. Azt hiszem, igaza van Vekerdinek: ha majd eljön az idő, hogy történelmünk e nagy

sorsfordulatát kellő távlatból megírja valaki, nem kerülheti meg a Valóságot. És mégis: a folyóirat főszerkesztője erre az időszakra dicsekvések helyett inkább önmagát hibáztatva, a Gombár Csaba Lengyel Lászlóval irt tanulmányának visszaadására s az Új Márciusi Front kudarcba fulladt alapítására emlékszik. Érzékeli, hogy az új lapalapításokkal fokozatosan fogyatkozik a Valóság körül a levegő. „Kezdett kilépni a körből a Társadalomtudományi Intézet közlönye, már az is Gombár Csabát meg Papp Zsoltot közölt, próbált újítani Köpeczi Béla a Magyar Tudománynál” — emlékszik, az igazi kihívást azonban, mint Vekerdi írja, — és nemcsak a Valóságnak — az olyan új folyóiratok, mint a 2000, a Medvetánc, a Hitel, a Beszélő, a Holmi, a Liget, az Orpheus és más folyóiratok jelentették. „Úgy látszik — írja 1996-ban — más feladat vállalni az évtizedes bolyongást a pusztában, s megint más célhoz érten berendezkedni ma is: de erről Komoróczy professzornak kéne írni egy szép, az őspélda múlhatatlan erejét felmutató tanulmányt. És ha az ígélet földjéről kiderül, hogy a többségnek, még az előzőnél is sokkal nagyobb többségnek ez is csak nyomor és szenvedés?”

Ki volt hát ez a hórihorgas férfi, akinek neve elválaszthatatlanul egybefonódott a folyóirattal? Az interjú elején Körösi szociográfiai pontosságú képet rajzol szülőföldjéről, Nekézsenyről, majd Maklárról, a két kis református szigetről a nagy egri érseki uradalomban, „meglehetősen sűrű református papi családjáról”, kisebbségi helyzetükről, szegénységükről, arról a „gögről, amely azért megmaradt a családban, de jobban a kisebbségi érzés”. S ugyanúgy sárospataki éveiről, iskoláiról, későbbi mestereiről, életútjáról a Valóság szerkesztőségi íróasztaláig. „Nagy disznóságot, mondja, nem volt alkalmam elkövetni, mert a legkritikusabb években kizárt párttag voltam, és nagy bajba nem kerülhettem, mert 56-ban kórházban voltam.” Kőrösiben legbelül volt valami sérthetetlenül tiszta, írja róla Orbán Ottó. „Évekig lehetett kuncogni azon, hogy mennyire élhetetlen, hogy komoly lapszerkesztő létére egy olyan nyomortanyának is csak nehezen nevezhető bérházban él, hová Dickens regényének gyerek koldusai is csak nehezen nevezhető bérházban él, hová Dickens regényének gyerek koldusai is csak óvakodva tennék be a lábukat...” Vitányi szerint kívülálló volt, „liminális”, egyforma mértékkel ítélte mindenkinek a műveiről, a hivatal által kitüntetett nagyságokról, az értelmiség által imádott ügyeletes zsenikről, a mindkettő által elnyomottakról, az utcáról bejött ismeretlenekről és kívülrekedtekről, mint ahogy az interjúban is kedvtelve emlegette az olyan szakmai körökben nem méltányolt szerzőket, mint Liska vagy Tolnai György. Pataki „mágnes-emberként” jellemzi, Jeremiás prófétát emlegeti vele kapcsolatban Vámos Tibor. Gyurkó szerint csalhatatlan szemű pokrócgoromba lektor, pedig meghatóan, szemérmesen tudott szeretni, gyerekeit, asszonyát, barátait. De talán a legpontosabb és a legmegrendítőbb kép Simai Mihályé, ahogy ott állnak Lázár István ágya előtt, s a haldoklót felesége pohárból próbálja itatni. Egy olyan csészét kell szerezni Pistának, mondja, amelyen csőr van, nem szívószálon keresztül kell innia. S részletesen elmagyarázza, hogy milyen csészére gondolt, s azt is, hogy hol lehet kapni. Mondtam már, fordult ismét Lázárhoz, ki fogok adni egy új folyóiratot, Obsitos címmel, csak elbocsátott és nyugdíjas szerkesztők írhatnak bele. Te írod majd az első bevezető cikket. Aztán szóltan lett, hallgatott. „Pár nap múlva megint jövünk — mondta Jóska, s Lázár élettársához fordult, ne felejtse a csőrös csészét.” Igen, ilyen volt. S néhány nap múlva halott volt Ő is. Emlékére álljanak itt a vele készült magnó-interjú utolsó mondatai: „Remélem, ha valaki ezt a beszélgetést egyszer meghallgatja, nemcsak a történetek maradnak meg benne, hanem az is, hogyan próbáltunk egy olyan lapot szerkeszteni, amely tükrözi a kort, tükrözi törekvéseinket — s egy-egy cikket évek múlva is érdemes lesz elolvasni. Remélem, nem felejtődik el az a sok küszködés és akarat, amit kifejtettünk, s ha az általam ennek tulajdonított túlzott fontosságot nem is igazolja a történelem, mégsem vész a semmibe.”

Sylvester András